

РАЗВИТИЕ НА ПОТРЕБЛЕНИЕТО И ДОХОДИТЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ В ГОДИНИТЕ НА ПРЕХОД

Проф. д-р ик.н. Николинка Сълова

Въведение

Потреблението на населението е изключително важен фактор на макросредата в страната. Потреблението осигурява задоволяване на основните потребности и възпроизводството на населението и на работната сила и заедно с инвестициите и износа е основен стимул и предпоставка за развитие на производството и за нарастване на брутният вътрешен продукт. Освен това е важен фактор на жизненото равнище на населението. Потреблението на населението зависи от доходите.

Целта на тази статия е да се изследва развитието на потреблението и доходите на населението в България след 1989 г., или през последните 24-25 години.

Предмет на изследването са промените в потреблението и доходите на населението, а обект на изследването е България.

Потреблението и доходите на населението могат да се проследяват по публикувани статистически данни главно в следните насоки:

1. Потреблението в натура по основни продукти на човек от населението. При сравнително ниски доходи, основно е потреблението на хранителни продукти.
2. Потребителските доходи и разходи на 1 лице от домакинствата (по статистиката на домакинските бюджети) в т.ч. и разходите за храна.
3. Структурата на крайното използване на брутният вътрешен продукт, в т.ч. и за крайно потребление.
4. Основните промени в населението – по брой, структура по възраст, заети лица, статус на заетостта и др.

1. Потребление на населението в България

Едни от най-важните показатели за жизненото равнище на населението са свързани с неговото потребление. В България се проявява, макар и по-слабо, общата световна тенденция, че с повишаването на жизненото равнище и на доходите на населението, с по-бързи темпове се повишава потреблението на нехранителни стоки, а с по-бавни темпове – потреблението на хранителни про-

дукти, поради което тяхното относително тегло в общия обем на продажбите намалява (от 37% през 1986 г. на 33,8% през 2013 г.).

У нас потреблението (и продажбите) на хранителни продукти заема висок дял, поради сравнително ниските доходи на населението. При това основно е пазарното потребление, но не е малък дялът и на потреблението от личните стопанства (средно около 20%), като по-голям дял заема в селата. Храненето е от първостепенно значение за живота и затова първо се задоволяват нуждите от първа необходимост, а след това се степенуват и задоволяват останалите потребности. Във връзка с това, при изследването на потреблението на населението у нас е важно да се анализира потреблението на хранителни продукти в натура, с което се елиминира влиянието на инфлацията.

Данните от табл. 1 показват годишното потребление в натурални показатели на някои основни хранителни продукти на човек от населението в България.

От данните в табл. 1 се вижда, че в началото на прехода за всички продукти има спад в потреблението на населението, който след това се изразява по-силно и продължава и до сега, макар че след 2000 г. има известно подобрение. През 2013 г., в сравнение с 1987 г., или за 25 г. потреблението на всички продукти е снижено и през 2013 г. представлява средно между 40 и 80%. Или за над 20 г. не можем да достигнем потреблението на 1 лице от населението преди прехода. Най-силно е намалено потреблението на мляко и млечни продукти и през 2013 г. представлява 33% от потреблението през 1987.

Таблица 1

**Годишно потребление на някои хранителни продукти
на човек от населението в България¹**

Продукти Година	1987	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2013 в % към 1987
	1. Хляб и хлебни изделия, кг.	.	170,2	155,5	136,7	121,2	117,1	110,4	107
2. Месо и месни произведения, кг.	73,3	54,5	38,2	34,7	37,6	45,8	46,3	46,6	64
3. Рибa и рибни продукти, кг.	8,3	2,6	3,5	3,4	4,2	5,3	5,4	6,7	81

¹ Стат. годишник 2000. НСИ, С, с. 112. Стат. справочник 2001. НСИ, С., с. 75; 2007, с. 88; 2013, с. 107; 2014, с. 107.

4. Растителни хранителни масла, л.	23,1	17,0	14,2	13,3	14,8	14,1	13,6	13,8	60
5. Мляко и млечни продукти, кг.	196,0	136,1	74,0	63,3	57,9	65,4	64,5	64,6	33
6. Яйца, бр.	263,0	166,0	141,0	129,0	136,0	137,0	137,0	143	54
7. Захар, захарни и сладкарски изделия	35,7	16,7	14,5	14,6	15,9	16,0	15,0	15,6	44
8. Зеленчуци, зел. консерви, туршии, кг.	115,0	98,2	85,8	.	.	83,2	92,9	93,8	82
в т.ч. зеленчуци	.	61,1	59,0	58,4	59,9	69,1	70,4	73,1	.
9. Плодове и плодови консерви, кг.	110,0	74,2	68,6	.	.	58,9	57,6	61,0	55
в т.ч. плодове	.	32,2	47,2	35,2	36,2	43,5	46,0	50,3	.

През 2013 г. потреблението на 1 лице у нас за редица продукти е по-ниско и от физиологичните норми на потребление, като например, при млякото – нормата е 116 кг., а потребяваме 65 кг., при рибата – 10,8 кг., а потребяваме 7, при яйцата – 180 броя, а потребяваме 143, при зеленчуците – 84 кг., а потребяваме 73, при плодовете – 109,2 кг., а потребяваме 50 и др. При това физиологичните норми формират в голяма степен рационалния и здравословен начин на хранене.

Особено голямо е намалението на потреблението на населението у нас през първото десетилетие на прехода (1990 - 2000 г.).

Потребените калории среднодневно на 1 лице у нас през 1980 г. са 3593 и съответстват на потреблението в страните от Западна Европа и САЩ по обем (макар, че са получени от по-неблагоприятна структура в храненето). През първото десетилетие на прехода потребените калории средно на ден на едно лице спадат и през 2000 г. са едва 2404, което е недостатъчно за развитието на човека, като за някои категории от населението, те са още по-ниски и са под 2000 (вж. табл. 2).

Таблица 2

Калорийно съдържание на потребените хранителни продукти средно на лице по децилни групи в България²

Децилни групи	1980 г.	1990 г.	1995 г.	2000 г.
Общо	3593	3554	2572	2404
I група	.	.	1877	1847
X група	.	.	3532	3089

През първото десетилетие на прехода се намалиха много доходите и покупателната способност на населението. Само за периода 1995 - 2000 г. индексът на потребителските цени е 3447 (вж. табл. 3) и реалните доходи на населението 1990 - 2000 г. намаляват със 73% (вж. табл. 4). Вижда се, че след въвеждането на валутния борд през 1997 г. голямата инфлация е овладяна и след 1997 г. реалните доходи започват слабо да нарастват.

Таблица 3

Средногодишни индекси на потребителските цени в България³

	1996 г.	1997 г.	1998 г.	1999 г.	2000 г.
1995 г. = 100	221,6	2567,0	3046,4	3124,8	3447,1
Предшестващата година = 100	221,6	1158,4	118,7	102,6	110,3

Таблица 4

Индекси на реалните доходи по години през първото десетилетие на прехода 1990 – 2000 г. в България⁴

Години	Индекс
1990	100,0
1991	51,6
1992	52,1
1993	44,8
1994	37,9
1995	34,6

² Социални тенденции 2000, НСИ, С., 2002., с. 47.

³ Статистически справочник 2001. НСИ, С., с. 77.

⁴ Социални тенденции 2000. НСИ, С., 2002, с. 37.

1996	23,9
1997	20,7
1998	27,8
1999	28,4
2000	27,0

Делът на крайното потребление в БВП нараства до 2008 г., в т.ч. и индивидуалното потребление, което се дължи до голяма степен на отрицателното външнотърговско салдо (табл. 5).

Таблица 5

Структура на крайното използване на БВП в България⁵

(в %)

Показатели	1989 г.	1996 г.	2000 г.	2005 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
БВП	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Крайно потребление	70,7	88,5	87,1	88,2	83,0	79,4	79,0	78,1	79,9	81,3
2. Бруто капиталообразуване	33,1	8,4	18,3	28,0	37,5	29,7	22,9	21,9	23,8	21,1
а) на основен капитал	26,1	13,6	15,7	24,2	33,6	28,9	22,8	21,5	21,4	20,7
б) физ.изм. на запасите	7,0	-5,2	2,6	3,8	3,9	0,5	0,1	0,4	2,4	0,4
3. Външнотърговско салдо (износ минус внос)	-3,8	3,1	-5,4	-16,2	-20,5	-8,8	-1,9	0	-3,7	-3,0

През 2009 - 2013 г. много намалява отрицателното външнотърговско салдо, което в нормални условия е добре, защото намалява трупането на външнотърговски дългове, но това се отразява отрицателно на крайното потребление, а също и най-вече на брутокапиталообразуването в основен капитал.

Наложително е да нарасне износът и да се осигурява положително салдо между износа и вноса на стоки и услуги. Това е основа за по-високи темпове на растеж, което следва да се подпомогне и от по-бързото развитие на вътрешното потребление. Наложително е да нарасне делът на натрупването, но крайното потребление е

⁵ Изчислено по Стат. справочник, НСИ, С., 2014, с. 126; 2013, с. 127; 2012, с. 143; 2010, с. 127; 2007, с. 218; 1998, с. 179; 2008, с. 217.

много ниско и не може да се задържа така или да се снижава, за да нарастват инвестициите. В същото време натрупването трябва да нарасне абсолютно и относително, особено капиталните вложения в основен капитал. Преди въвеждането на валутния борд (1997 г.), когато БВП непрекъснато и значително намалява (1989 - 1996 г.), потреблението абсолютно намалява под 50%, в сравнение с 1989 г., но в БВП относително нарасна. При това положение не може да нарасне брутното капиталообразуване, защото от малкото производство следва да се осигури крайнониското потребление, което макар и абсолютно да е много ниско, то относителният му дял се повишава до близо 90% от БВП. Не можеше още да се свива потреблението, за да се инвестира. Наложителен е икономически растеж и то значителен, за да се повиши потреблението абсолютно, но относително да се намали в БВП, а да се увеличи и абсолютно и относително бруто капиталообразуването и то в основен капитал. Без това е невъзможно да се върви напред.

2. Доходи на населението в България

Потреблението на населението е тясно свързано с доходите.

Доходите на 1 лице у нас нарастват бавно и изостават чувствително, тъй като в домакинствата има неработещи и пенсионери (вж. табл. 6).

Таблица 6

Доходи и разходи на 1 лице от домакинствата в България⁶

Показатели	2000 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	2013 г.
1. Доходи, лв.	1664	2579	2851	3347	3748	3867	3812	3937	4541	5094
2. Разходи, лв.	1450	2250	2580	3088	3521	3668	3481	3672	4293	4745
3. Потребителски разходи в % от разходите,	84,9%	86,3%	86,1%	85,1%	85,2%	85,7%	85,7%	84,0%	83,6%	83,3%
в т.ч. за храна, в % от разходите	44,1%	38,6%	37,6%	37,5%	36,6%	36,5%	37,2%	36,2%	33,4%	33,2%

⁶ Статистически справочник. НСИ, С., 2013, 2014, с. 102-107, с. 103-105; 2010, с. 103-105; 2007, с. 84-87; 2004, с. 77-80; 2008, с. 82-85. Стат. годишник 2012, с. 122, 127, 132.

4. Влого- ве, лв.	34	66	95	107	133	167	78	46	65	75
5. По- купка на валута, лв.	1	0	0	1	0	0	0	0	0	.
6. Изпла- тени дъл- гове и дадени заеми, лв.	32	87	108	123	124	166	125	132	170	205

Голям дял в разходите на човек от населението у нас заемат разходите за храна – от 33 до 44%, което е израз на голяма бедност, а средно в ЕС са около 13%. Влоговете на населението нарастват, но за влог се отделят между 2-3% от годишните доходи⁷. Основен източник на доход на домакинствата е работната заплата (50-53%), следвана от пенсиите (близо 30%), доходите от самостоятелна заетост (7-8%), предприемачески доход, от социалната сфера и др.

От изследването се изводът, че икономическото развитие у нас е бавно и трябва по-ускорено да нарастват доходите и потреблението на населението. Освен това, проблем е, че БВП на 1 лице у нас нараства доста по-бързо от доходите на 1 лице, което е свързано и с разпределението на продукта между труда и капитала, в полза на капитала. По това заслужава не само да се помисли, но и да се предприемат действия с оглед на промяна, тъй като има повишаване на производителността на труда чрез БВП на 1 лице, но няма съответно повишаване на доходите.

Данните от таблица 7 показват, че през периода 2009 - 2013 г. индексите на БВП на човек от населението в България, в сравнение със средното за ЕС-27 (28) е 44 до 47%, като в същото време индексите на разходите на БВП за крайно потребление на човек от населението у нас са по-ниски от средното за ЕС-27 (28) и са 42 до 45% и само за 2012 г. са 50%. Данните показват още, че преди приемането на България в ЕС през 2005 г. състоянието е било в полза на потреблението.

⁷ Изчислено по табл. 9.

Таблица 7

България и ЕС-27 по БВП на 1 лице от населението⁸

Показатели	2005 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.
1. Индекси на физическия обем на реалния БВП на човек от населението в България към ЕС-27(28)=100	34	44	44	44	47	47
2. Индекси на физическия обем на разходите на БВП за крайно потребление на човек от населението в България към ЕС-27(28)=100	37,9	45	42	42	45	50

Спестяванията на населението (вж. табл. 8) като абсолютен размер се увеличават от 19 689,6 млн. лв. през 1990 г. на 2 419 199 млн.лв. през 1998 г., или 123 пъти, и на 3580,1 млн.лв.(деноминирани) през 2000 г. и над 36 млрд.лв. през 2013 г., но през 1990 г. представляват 52% от разполагаемия годишен доход на населението, а след това спадат на около 10% от него. При това по-голямата част от влоговете са малки по размер. През първото десетилетие на прехода влоговете намаляват със 70% (вж. табл. 9).

Таблица 8

Депозити на населението в България към 31.XII.⁹

Показатели	1990 г.	1995 г.	2000 г. (деноминирани)	2012 г.	2013 г.
1. Общо депозити на населението в млн.лв	19 689	384 799	3580,10	33 432	36 408,1
в т.ч.					
- в левове %		77%	37%	55%	55%
- във валута %		23%	63%	45%	45%

Това се дължи основно на инфлацията, но също и на използването на голяма част от спестяванията за лично потребление. След въвеждането през 1997 г. на валутния борд, започна да се възвръща доверието на населението към банковата система и към българския лев и депозитите на населението отново се увеличиха.

⁸ Статистически справочник 2014, с. 218-299. НСИ, С., 2013. с. 296-298; 2012, с. 314-316; 2008, с. 285-287.

⁹ Изчислено по данни от Статистически справочник 2014 и 2013. НСИ, С., с. 139; 2001, с. 97. Статистически годишник 2000, с. 2008.

Таблица 9

**Индекси на общата сума на влоговете на населението в България
(изчислени с индекс на потребителските цени при база 1995=100)
през първото десетилетие на прехода¹⁰**

Години	1995=100	Предходна година=100
1995	100,0	100,0
1996	40,4	40,4
1997	21,8	54,0
1998	23,3	106,8
1999	26,2	112,2
2000	29,0	110,8

Социалното неравенство е чувствително. Разликата между доходите на най-бедните 20% от домакинствата у нас и доходите на най-богатите 20% от домакинствата е около 6-7 пъти (при препоръчително около 3 пъти), а е много повече при 10% от най-бедните и най-богатите домакинства¹¹, или поляризацията е голяма. При влошеното потребление, ниските доходи и безработицата, е застрашено здравето, трудоспособността и възпроизводството на населението, както и получаването на необходимото образование.

Основен фактор и гаранция за повишаване на доходите и на потреблението на населението е икономическият растеж. Необходими са високи темпове на икономически растеж, за да се подобри потреблението, да се повиши жизненото равнище, да се осигури технологично обновление и преструктуриране на икономиката, да се връщат дълговете.

3. Изменение на населението в България

Населението и неговото изменение – по брой, структура, миграция и др. е важен фактор във връзка с потреблението у нас (вж. табл. 10).

За периода 1989 - 2013 г., или за последните 25 години, населението на България намалява с 1521,3 хил. броя, или около 1,5 млн. души от миграция в чужбина и от намалена раждаемост, при това смъртността е по-висока от раждаемостта. Намалява и гъстотата на населението на 1 кв.км. от 78 на 65,3 броя в годините на преход¹². Тъй като раждаемостта намалява, то намалява системно и относителният дял на населението под трудоспособна възраст – от 22,1% през 1989 г. на 14,6% през 2013 г.,

¹⁰ Социални тенденции 2000. НСИ, С, 2002, с. 44.

¹¹ Статистически справочник 2013. НСИ, С., с. 157.

¹² Пак там (като табл. 13).

а се увеличава дялът на населението във и над трудоспособна възраст. Естественият прираст на населението е отрицателен през годините на прехода. Раждаемостта намалява от 13,1 на хиляда през 1988 г. на 8,1 през 2000 г. и 9,2 през 2013 г., като през последните няколко години слабо нараства. Смъртността нараства от 12,0 на хиляда през 1988 г. на 14,1 през 2000 г. и 14,4 през 2013 г.¹³ Смъртността е по-висока от раждаемостта. При това 73% от населението живее в градовете и 27% в селата. Жените са 51% от населението и на 1000 мъже се падат 1056 жени.

Таблица 10

Населението в България – общо и по структура¹⁴

Години	Хил. броя, към 31.XII	Структура в % по възраст		
		под трудоспособна	в трудоспособна	над трудоспособна
1989	8767,0	22,1	55,4	22,5
1990	8669,0	21,6	55,5	22,9
1995	8385,0	19,1	56,6	24,3
2000	8149,0	16,8	58,3	24,9
2005	7718,7	14,8	62,4	22,8
2010	7504,9	14,6	62,7	22,7
2011	7327,2	14,3	61,7	24,0
2012	7284,6	14,4	61,8	23,8
2013	7245,7	14,6	61,7	23,7

Населението оказва влияние върху цялостното социално-икономическо развитие на страната. Младите поколения намаляват и тенденцията към застаряване на населението продължава. Средната възраст на населението през 1960 г. е 32,4 години, през 1990 г. е 37,5 години, през 2000 г. е 39,9 г., а през 2012 г. е 42,8 години и 43,0 през 2013 г.¹⁵

Средната продължителност на живота в България, която е важен показател за жизненото равнище, през първите години на преход намалява, но впоследствие се възстановява и нараства (вж. табл. 11). Средната продължителност на живота в страната през периода 1989 - 1991 г. е 71,22 години (в т.ч. за мъжете 68,02, а за жените 74,66), през 1995 - 1997 г. – 70,5 (в т.ч. за мъжете 67,1, а за жените 74,3) като през 1997 - 1999 се повишава, а през 2013 г. вече е по-висока от началото на прехода.

¹³ Статистически справочник 2013. НСИ, С., с. 22-25; 2014, с. 19-25.

¹⁴ Взето или изчислено по Статистически годишник 2000. НСИ, С., с. 47, 53; Статистически справочник 2001. НСИ, С., с. 8-11; 2013, с. 19-21; 2008, с.10-13; 2014, с. 19-24.

¹⁵ Пак там.

Таблица 11

Средна продължителност на живота в България¹⁶

Години	Мъже	Жени	общо
1989 - 1991	68,20	74,66	71,22
1996 - 1997	67,10	74,30	70,50
1997 - 1999	67,64	74,67	71,01
2012	70,60	77,60	74,10
2013	71,00	78,00	74,50

Прогнозата е населението на страната да продължи да намалява и да застава, като се увеличи относителният дял на лицата в над трудоспособна възраст.

От трудовата заетост на населението и безработицата зависят доходите и потреблението на населението, жизненото равнище и в голяма степен удовлетворението от живота. Коефициентът на заетост (броят на заетите лица към броя на населението между 15 и 64 години) се колебае и след 2008 г. намалява и общо взето е нисък (през 1996 г. е 44,7%, през 2000 г. – 39,7%, през 2008 г. – 64%, през 2012 г. – 58,8%, през 2013 г. – 59,5%, при средно за ЕС-27 през 2012 г. е 72,5%). Коефициентът на безработица също се колебае и общо взето е висок (през 1990 г. е 1,6%, през 2000 г. – 19,5%, през 2008 г. – 5,6%, през 2012 г. – 12,3% при средно за ЕС-27 през 2012 г. 4,3%). Коефициентът на икономическа активност (заети и безработни към населението между 15 и 64 години) през 1996 г. е 51,8%, през 2000 г. – 47,5%, през 2008 г. – 67,8%, през 2012 г. – 67,1%,¹⁷ или този коефициент е сравнително нисък.

Важен е статусът на заетите лица (вж. табл. 12).

¹⁶ Статистически справочник 2014 и 2013. НСИ, С., с.24; 2001, с. 8-9; Статистически годишник 2000-НСИ, С., с. 49.

¹⁷ Социални тенденции 2000. НСИ, С., 2002, с. 12-13; Статистически справочник 2013, с. 37, 41, 49, 278-279; 2014, с.41.

Таблица 12

**Заети лица в България към м.ХІІ.2000 г., 2012 г. и 2013 г.
по статус на заетостта¹⁸**

Статут на заетостта	Общо в хил. броя			Структура в %		
	2000 г.	2012 г.	2013 г.	2000 г.	2012 г.	2013 г.
Общо	2735,5	2934,0	2934,9	100	100	100
1. Работодатели	67,7	104,5	115,1	2,5	3,6	3,9
2. Самостоятелно заети лица	259,5	210,9	221,6	9,5	7,2	7,5
3. Наети лица	2364,4	2594,0	2578,6	86,4	88,4	87,9
а) в общественя сектор	1277,0	721,5	719,3	46,7	24,6	24,5
б) в частния сектор	1087,4	1872,5	1859,3	9,7	63,8	63,4
4. Неплатени семейни работници	30,6	24,5	19,6	1,1	0,8	0,7
5. Други	13,3	0,1	-	0,5	-	-

Данните от таблица 12 показват, че за периода 2000 - 2013 г. се увеличава броят на работодателите, намаляват самостоятелно заетите лица, намаляват неплатените семейни работници, увеличават се значително наетите лица в частния сектор и техният относителен дял нараства от 40% на 64%, като за сметка на това чувствително намалява броят на заетите лица в общественя сектор (от 47% на 25%). Тези промени са на фона на увеличение на броя на заетите лица за периода общо със 7,3%, или близо 200 хил. броя.

Ресурси, които могат да се използват за повишаване на доходите и потреблението на населението и на инвестициите:

Първо, увеличаване на държавния (публичния) дълг чрез вземане на нови кредити. Без средства няма развитие. Европейската комисия допуска публичен дълг до 60% от БВП, а нашият е 18% при общо за ЕС в края на 2012 г. 86,2%. Втори сме, след Естония, по нисък държавен дълг. Може този дълг да се увеличи примерно до 30%, което всъщност стана през 2015 г., а и повече.

Кредитите, ако се използват целесъобразно, могат да осигурят догонващо ускорено икономическо развитие и по-високи темпове на растеж на БВП – общо и на 1 лице от населението, а чрез това – както по-високи доходи и потребление на населението, така и по-големи инвестиции.

¹⁸ Изчислено по Социални тенденции 2000. НСИ, С., 2002, с.12-13; Статистически справочник 2013. НСИ, С., с. 41.; 2014, с. 41.

Второ, повишаване на бюджетния дефицит. ЕС допуска до 3% бюджетен дефицит, а при нас, по решение на Народното събрание се допуска до 2%; фактически средното за ЕС е 3,6%, а при нас е 1,3%. Следва да се промени постановката до 2% и да се придържаме към изискването на ЕС – до 3%.

Трето, по-успешно да се използват преразпределителни механизми, чрез които бедните да се освободят от някои тежести и те да се поемат от по-богатите. Това изисква и данъчна реформа: плоският данък да се замени с умерено прогресивен и семейно облагане с необлагаем минимум и за физически лица и за печалбата на малки фирми, нулево облагане на реинвестираната печалба, диференциране на ДДС, балансиран подход към труда и капитала – сега производителността на труда нараства около 2 пъти по-бързо от нарастването на доходите и др.

Четвърто, по-добро управление и реформи – в митниците, в НАП, в администрацията, в съдебната система; да не се приватизират важни за обществото обекти, използване на природните ресурси, вместо отдаването им на концесия, голяма подкрепа на науката, държавното образование и здравеопазване, намаляване на доходното неравенство, иновационна политика на основата на национална икономическа стратегия до 2030 г., усвояване на фондовете от ЕС и привличане на чуждестранни инвестиции, осигуряване на устойчива бизнессреда и други.

Използвана литература

1. Сълова, Н. и др. Изследване на пазара и пазарния риск в търговията с потребителски стоки в България. Изд. ИУ – Варна, 2000.
2. Сълова, Н. и др. Проблеми на конкурентното позициониране в търговията. Изд. ИУ – Варна, 2002.
3. Сълова, Н. Основни проблеми при развитието на търговията в България. Сборник доклади на Юбилейна международна научна конференция „Търговията – минало, настояще и бъдеще”. Изд. УНСС – София, 2013.
4. Статистически годишник, НСИ, София, от 1990 до 2013.
5. Статистически справочник, НСИ, София, от 1990 до 2014.

**DEVELOPMENT OF CONSUMPTION AND THE INCOME
OF THE POPULATION IN BULGARIA IN THE YEARS OF TRANSITION**

Prof. Dr Ec. Sc. Nikolinka Salova

Abstract

There are studied the changes in consumption and income of the population and also the changes in the population in Bulgaria in the years of transition after 1989, or a period of around 25 years. There are made suggestions for policies and resources for better development in the future.

Keywords: *consumption, income, population, resources.*